

Den lange harde kalde kampen

Av Arne Skaug Olsen

Anders Sunna, *We Are Still Here*, 2017. Foto: Monica Anette Svorstøl.

Du var ikke der, var du vel? I Trondheim, den andre uken av februar, under feiringen av 100-års jubileet for det første samiske landsmøtet? Du var ganske sikkert ikke i Tromsø heller, under *Pile ó Sápmi*-festivalen, den siste uken i januar, hvor mange av de samme kunstnerne stod på barrikadene under rettssaken mot Jovsset Ánte Sara. Jeg tenkte det. Men det skulle du vært. Hvorfor? Fordi en tilsvarende mønstring av kunst og kultur knyttet til en samtidig politisk realitet kanskje aldri tidligere har vært sett i Norge. Den samiske samtidskunsten under *Tråante 2017* står like mye som en mønstring til kamp for fremtiden, som en feiring av historien.

Og spørsmålet er jo hva som egentlig er verdt å feire av det som har skjedd de siste hundre årene. En ting er språket, eller språkene. De lever fortsatt. Det er helt åpenbart når jeg går gjennom flyplassen i Tromsø, på vei til Trondheim for å delta i samejubileet. De samiske språkene er verd en feiring. Det samme gjelder den samiske kunsten. Den fortsetter å være en premisleverandør for politisk og kulturell motstand i Sápmi. Mens denne teksten ble skrevet – den 15. februar – ble Nordnorsk Kunstmuseum erstattet av Sámi Dáiddamusea (Samisk Kunstmuseum), for to måneder.

Fra Bergen til Tromsø

Suohpanterror, *Together we rise*, 2017.

For meg startet reisen til *Tråante 2017* for fire måneder siden, da jeg flyttet til Tromsø for å jobbe på Kunstakademiet. Jeg visste allerede da at det å flytte fra Bergen til Tromsø var å flytte fra ett handelssentrum til et annet. Men der stopper også likhetene. Reisen gikk fra Bergens etter hvert trygge kontinentale borgerlighet til, vel, ukjent land, til Arktis, til en by med en mindre borgerlig byrde, både politisk og kulturelt, og til Sápmi, samenes kjerneområde, uten at jeg visste hva det vil si.

Small Projects/ Tromsø bibliotek
Tanker fra verdens ytterkant.
Perspektiver fra nord
Kuratert av Office for Contemporary
Art Norway
19. januar 2017

Tråante 2017
100-årsjubileet for samenes første
landsmøte
Trondheim
5.-10. februar 2017

Pile ó Sápmi
Tromsø
23.-28. januar 2017

Nå er jeg på vei til Trondheim og *Tråante* for å rapportere fra samenes 100-årsfeiring, og lurer på om jeg er kvalifisert til å mene noe om samenes historie, kultur, hverdag og den samiske kunsten i dag. Naturlig nok er det mange som er på vei til den ukelange feiringen. Flyet mellomlander i Bodø og turistene går av, før vi fortsetter videre sørover. Jeg er i tvil om jeg kan finne ut av dette, hvordan jeg skal kunne skrive og mene noe om den samiske kunsten, og om hva som står på spill: politisk, kulturelt og historisk.

I ettertid ser jeg at selv om tvilen, selv om den var reell, så er den ikke berettiget. Samisk kunst er først og fremst kunst. Som det står på veggen til det nye Sámi Dáiddamusea i Tromsø: *There is no set of rules for Sami art. There is no fixed definition of Sami art. There is no limit to Sami art.* Og det finnes heller ikke noen begrensning for hvem som kan skrive om samisk kultur og politikk. Om det gjorde det, hvordan skulle vi da komme videre?

Til sak mot Staten

Et par uker tidligere, under Tromsø internasjonale filmfestival. Office for Contemporary Art Norway (OCA) lanserer årsprogrammet *A year of indigenous art and thought* og en serie kortfilmer hvor fem samiske kunstnere og aktivister – Máret Ánne Sara, Synnøve Persen, Hans Ragnar Mathisen, Niillas Somby og Ánde Somby – forteller sine historier, om kunsten og om samisk identitet i møte med verden. Samtidig forbereder den unge reindriftssamen Jovsset Ánte Sara seg til andre runde i retten: han har gått til ankesak mot Staten for å få beholde reinflokken sin. Staten vil slakte brorparten av den, for å minske beitepresset på Finnmarksvidda.

Máret Ánne Sara, *Pile ó Sápmi*. Foto: Iris Egilsdatter.

En av kunstnerne som er portrettert i OCAs kortfilmer er Saras søster, Máret Ánne Sara, som under rettssaken arrangerte den ukelange kunstfestivalen *Pile ó Sápmi* (En haug av/med Sápmi) til støtte for broren. *Pile ó Sápmi* benyttet hele byen, fra Tinghuset til det kunstnerdrevne visningsstedet Small Projects til offentlige kunstprosjekter, samtaler og utstillinger. Deltakerlisten omfattet den nå legendariske gruppen Samisk Kunstneraksjon, det anonyme kunstaktivistkollektivet Suohpanterror og grafittikunstneren Anders Sunna – kunstnere som på forskjellig tidspunkt og med forskjellige virkemidler har testet ut grensene mellom aktivisme og kunst.

I en samtale med OCAs direktør Katya García-Antón på Small Projects svarte Máret Anne Sara avkrefteende på om hun ser seg som en aktivist. Men spørsmålet er om det i hennes tilfelle i det hele tatt er mulig å avgrense kunst og aktivisme som ulike posisjoner – fra et estetisk og kunstfaglig perspektiv. Verket *Pile ó Sápmi* – som altså lånte navn til festivalen – ble første gang vist som en kunstnerisk protest utenfor rettsbygningen i Tana hvor broren Jovsset Ánte Sara førte den første saken mot staten for å beholde reinflokken intakt.

En haug med bisonkaller, amerikansk fotografi fra 1870-årene. Foto: Wikimedia Commons, ukjent fotograf.

Verket består av en haug med to hundre ferske reinhoder og et norsk flagg på toppen – en direkte og blodig påminning om at for reindriftssamene er reinen og Sápmi det samme, det som binder historie, levestett og livsgrunnlag sammen. Verket er også en direkte referanse til et fotografi fra 1870 fra stedet Pile O' Bones i Sør-Carolina, hvor en enorm haug med dyreskaller er stablet i landskapet, et resultat av den systematiske nedslaktingen av bøffelen, med en påfølgende desimering av livsgrunnlaget for urbefolkningen i store deler av USA. For Máret Anne Sara er begge tilfellene eksempler på systematisk kontroll av urbefolkninger. Det er med andre ord ikke bare en symbolsk gest, men en påminnelse om at urbefolkningenes lokale kamp har globale paralleller.

Et verktøy for rettigheter

Men kampen er også nasjonal, og ved å være synlig under filmfestivalen og rettsaken har det statlige kunstkontoret OCA plassert seg midt i en pågående konflikt mellom den samiske befolkningen og nettopp Staten. Den samiske kunsten har, spesielt siden 70-tallet og Altaaksjonen (1978-1982), vært et verktøy som er blitt aktivt brukt for å hevde samiske rettigheter – en kamp som i stor grad har hatt Staten som motstander. Det er denne konflikten, og OCAs anerkjennelse av den kunsthistoriske linjen fra 70-tallet til i dag, som løfter den samiske aktivistkunsten ut av den nasjonale og lokale sammenhengen og inn på den globale kunstarenaen.

Fra en urban sørnorsk kunstkontekst er den samiske kunsten blitt sett på med en dose mildt overbærende likegyldighet. Årsaken har kanskje vært at den samiske kunsten ikke har blitt fornorsket. Den har vist seg motstandsdyktig mot normalisering og tilpasning til diskursene som har preget samtidskunsten, kanskje med unntak av den postkoloniale, som, naturlig nok, har vært spesielt sentral for de samiske kunstnerne. Det er ikke lenger noen hemmelighet at en rekke samiske kunstnere vil være representert ved den tyske storutstillingen Documenta 14 som åpner i Athen i april og Kassel senere i juni, og etter de siste ukenes tydelige artikulering av den samiske kampen, kan det se ut som om Documenta-kuratorene og OCA har rett: den mest aktuelle kunsten i Norge i dag blir skapt i periferien, og denne erfaringen korresponderer med tenkningen på den globale kunstscenen.

Suohpanterror, *Shoot Me*, performance. Foto: Monica Anette Svorstøl.

Sentral tilstedeværelse

Både under *Pile ó Sápmi* og i OCAs kortfilmprogram var Niillas Sombys tilstedeværelse helt sentral. Vi har ikke så mange politiske aktivister i Norge som har mistet armen i sprengningsforsøk mot offentlig eiendom, vært siktet for terrorisme, sultestreiket og rømt fra fengsel til Canada for å bo i eksil hos indianerstammer der i flere år.

Aktivismen etter Altaaksjonen kan synes å ha myknet, og både i kortfilmen og i samtale med Anders Sunna på Small Projects uttrykte Somby at opprettelsen av Sametinget i 1989 var en betinget seier: «Hvis sametinget hadde hatt politisk makt, så hadde ikke Jovsset Ánte måttet sitte i denne rettsaken, og ikke hadde jeg måttet stå her og snakke stygt om Sametinget». I en annen av OCA-filmene, med jurist og aktivist Ánde Somby, repeteres denne skepsisen til Sametingets politiske potens når han kaller samenes folkevalgte forsamling for et tannløst dyr, og sier at det nå er opp til en ny generasjon å gi dyret tenner.

Fornytt kamp

Den kunstneriske kraften knyttet til samenes situasjon er slående, etter kun noen få måneder i Tromsø, og reisen sørover til Trondheim er bare med på å forsterke dette inntrykket. Er det snakk om en kortvarig forelskelse i en ny landsdel, eller er det et genuint kunstfaglig fundert perspektiv som har åpenbart seg for meg? Den kulturelle avstanden mellom Tromsø og Trondheim kan i hvertfall virke mindre. Under *Tråante 2017* synes det å være enighet om at jubileumsuken i Trondheim markerer noe historisk. Ikke minst blir feiringen sett som en gjenreisning av det sørsamiske, det vil si den delen av Sápmi som ligger sør for polarsirkelen. Og kanskje er det underliggende håpet at markeringen skal være et kall til en fornyet politisk organisering som kan gjenreise Sametinget som en institusjon med reell politisk makt.

Geir Tore Holm og Elina Waage Mikalsen. Foto: Monica A Svorstøl.

De mest sentrale delene av samtidskunstprogrammet under *Tråante 2017* hadde derimot et annet mål, nemlig en queering av Sápmi. Den handler til dels om feministiske og kjønnspolitiske perspektiver, men har videre implikasjoner, nemlig en intensivert kamp for retten til kulturell egenart og mot normalisering (fornorskning, forsvenskning), til å forstå annerledeshet som verdifullt og verdt å kjempe for.

Dette er spesielt tydelig i utstillingen *Show Me Colour* som er organisert av Samisk senter for samtidskunst i samarbeid med Trøndelag senter for samtidskunst (TSSK). Her spiller det anonyme samiske kunstaktivistkollektivet Suohpanterror (Lassoterror), Sami Girl Gang, Marita Isobel Solberg (den nyslåtte direktøren for Samisk Kunstmuseum), Geir Tore Holm og Elina Waage Mikalsen og Anders Sunna ut «the Sámi condition», i ulik grad og med ulike virkemidler. Suohpanterrors plakater er en blanding av hacktivistisk estetikk og propaganda med dekolonialistisk agenda, og Anders Sunnas graffitiarbeider, malerier og installasjoner går langt i å bevæpne heller enn å besjele Sápmi.

Sami Girl Gang, performance. Foto: Monica Anette Svorstøl.

Utenfor TSSK malte Sunna en piece live, under en konsert med Sofia Jannok, en av Sápmis viktigste, og mest politiske eksplisitte artister. Sami Girl Gang (Silje Figenschou Thoresen og Carola Grahn) har et mer avvæpnede, men klart kjønnspolitisk og feministisk prosjekt, som utnytter en kommersiell girl-power

taktikk. Geir Tore Holm er den som tydeligst nærmer seg den spirituelle dekolonialiseringen Niillas Somby etterspør, både i utstillingen på det kunstnerdrevne visningsstedet RAKE, og i performansen sammen med Elina Waage Mikalsen på TSSK. Holm lar erfaringen av urkraften i det samiske ligge under overflaten, både i den lavmælte utstillingen, og i samarbeidet med Mikalsen, der Holm på norsk og samisk fremfører en slags meditasjon over livet, døden og grava, over Mikalsens improviserte lydbilder. Geir Tore Holm er kanskje det man kan kalle en kunstners kunstner, kanskje like mye på grunn av hans væremåte som kunsten, som uansett er to sider av samme sak, med like mengder underspilt humor og desperasjon. Utstillingen på RAKE handler om sola, men den er bare så vidt å se i et lite fotografi. De skulpturelle og romlige intervensjonene er også små, og ikke mye å holde seg fast i, mens kunstneren selv er portrettert i en diger projeksjon, nært, forblåst og kald, mens han venter på sola som uansett ikke ser ut til å komme.

Mer enn et jubileum

Kunstprogrammet under jubileumsuken har ingen overordnede kuratoriske rammer, de enkelte prosjektene har satt sine egne rammer for hva de vil diskutere, og hvordan. Selv om det til tider kan virke som samisk kunst er dominert av den nevnte historisk-aktivistiske linjen, er den medie- og materialbaserte kunsten også representert, kanskje tydeligst i Samisk kunstnerforbunds bredt anlagte utstilling *Áigemátki* (tidsreise) som er juryert med utgangspunkt i samisk kunstnerforbunds medlemmer. Utstillingen er stødig, med interessante, til og med viktige verk.

Likevel er festivalstemningen og intensiteten i det performative og aktivistiske for dominerende til at den mer tradisjonelle billedkunsten får noen reell virkekraft. Den svensk-samiske poeten Timimie Máراك eide i hvert fall Kunsthall Trondheim under sin spoken word-opptreden, hvor hun, under Claire Fontaines neonverk *Foreigners Everywhere*, gravde dypt i egne erfaringer av vold, mental kolonialisering og kjønnskamp. Det ble plutselig veldig passende at et av Fontaines skilt er tittelen oversatt til sørsamisk.

Timimie Máراك på Kunsthall Trondheim. Foto: Arne Skaug Olsen.

Det som skjer i Sápmi i 2017 er noe mer enn et tilbakeskuende jubileum. Den samiske kunstaktivismen har ikke minst betydning som forbilde for nye generasjoner kunstnere. Det er et klart estetisk fellesskap mellom syttitallsaktivismen til kunstnere som Hans Ragnar Mathisen, Arvid Sveen og Synnøve Persen og den nye aktivismen til Máret Ánne Sara og Anders Sunna. Men der den tidligere generasjonens kamp var knyttet til historien, Statens fornorskningsspolitikk og Altaaksjonens møte med politiet, er den nye kampen knyttet til en mindre voldelig stat, representert av byråkrati og regulerende organer. Det er en Stat som normaliserer, utjevner og gnager på fundamentet for samisk identitet og levesett – som i tilfellet med den aktuelle rettsaken Jovsset Ánte Sara fører mot staten.

En av de mest profilerte samiske kunstnerne gjennom de siste førti årene, Synnøve Persen, ble under *Tråante* vist på hotellet Scandic Lerkendal, i en messebås utenfor konferanselokalene hvor samiske spørsmål ble satt på dagsorden. Det var kunstnerisk sett en lite elegant ramme, men politisk helt riktig. Hennes monokrome malerier er så slående i sine referanser til de samiske grunnfargene at det er tullete å snakke om dem som monokromer i kunsthistorisk forstand. Persen er blant kunstnerne som skal delta på Documenta 14, og om det er disse maleriene som skal vises, eller om det er hennes skisser til det samiske flagget, blir det interessant å se hva Documenta gjør for arbeidene, og om det historiske suset fra *Tråante 2017* høres helt til Kassel.

I 2017 skrives uansett et nytt kapittel i historien om den samiske kunsten, og den aktivistiske kunsten. *Tråante 2017* og *Pile ó Sápmi* viser at feiringen av hundre års kamp i like stor grad er en begynnelse på nye kamper. Som Ánde Somby oppsummerte det på Small Projects: «Den harde kalde kampen er vårt hjem». Samenes kamp har akkurat begynt, og kunstnerne har en sentral plass, både i den regionale historieskrivingen og i nye, internasjonale nettverk.

Synnøve Persen, *Who's Afraid: Gi balla*, en utstilling i prosjektet *Show Me Colour*, 2017. Foto: Arne Skaug Olsen.